

УДК 338.242.2: 65.012.8

Живко З.Б., к.е.н., доцент[©], **Павлів М.М.**, магістр 2 курсу**Тишко М.В.**, магістр 2 курсу

Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів, Україна

ПАРАМЕТРИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

У статті визначено основні аспекти підприємства, які необхідно враховувати при проведенні моніторингу. Визначено процес формування системи економічної безпеки підприємства.

Обґрунтовано необхідність здійснення діагностики рівня економічної безпеки підприємства для його ефективного функціонування та формування методологічних засад моніторингу системи економічної безпеки підприємства.

Доказано, що роль моніторингу не може обмежуватися системою економічної безпеки, вона масштабніша. Відповідно сформоване інформаційне забезпечення повинно бути використано усіма підрозділами підприємства максимально ефективно.

Проблемні питання вагомо впливають на об'єктивність оцінок і точність аналітичних розрахунків, підготовку й прийняття управлінських рішень щодо визначення складу заходів для забезпечення необхідного для розвитку рівня економічної безпеки вітчизняних підприємств.

Визначено, що невідкладна потреба у створенні сучасних інформаційних систем, цільового програмного забезпечення та визначення об'єктів моніторингу є пріоритетним на даному історичному етапі розвитку української економіки.

Ключові слова: економічна безпека, моніторинг, рівень економічної безпеки, управління економічною безпекою, інформаційне забезпечення, територіальні конфлікти, система безпеки, загрози.

УДК 338.242.2: 65.012.8

Живко З.Б., к.э.н., доцент, **Павлив М.М.**, магистр 2 курса,**Тишко М.В.**, магистр 2 курса

Львовский государственный университет внутренних дел, г. Львов, Украина

ПАРАМЕТРЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ МОНИТОРИНГА УРОВНЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье определены основные аспекты предприятия, которые необходимо учитывать при проведении мониторинга. Определен процесс формирования системы экономической безопасности предприятия.

Обоснована необходимость осуществления диагностики уровня экономической безопасности предприятия для его эффективного

функционирования и формирования методологических основ мониторинга системы безопасности предприятия.

Доказано, что роль мониторинга не может ограничиваться системой экономической безопасности, она масштабнее. Сформированное информационное обеспечение должно быть использовано всеми подразделениями предприятия максимально эффективно.

Проблемные вопросы существенно влияют на объективность оценок и точность аналитических расчетов, подготовку и принятие управленческих решений по определению состава мероприятий необходимых для обеспечения развития уровня экономической безопасности отечественных предприятий.

Определено, что необлагаемая потребность в создании современных информационных систем, целевого программного обеспечения и определение объектов мониторинга является приоритетным на данном историческом этапе развития украинской экономики.

Ключевые слова: экономическая безопасность, мониторинг, уровень экономической безопасности, управления экономической безопасностью, информационное обеспечение, территориальные конфликты, система безопасности, угрозы.

UDC 338.242.2: 65.012.8

Zhyvko Z.B., Ph.D., Associate Professor, **Muzh P.O.**, 2 master course,
Tyshko M.V., 2 master course
Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine

PARAMETERS OF THE LEVEL MONITORING SYSTEMS FOR ECONOMIC SECURITY

The paper identifies the main aspects of the company to be considered for monitoring. Determined the formation of the system of economic security.

The necessity of diagnosing the level of economic security for its effective functioning and methodological grounds formation monitoring system of economic security.

Proved that the monitoring role can not be limited to economic security system, it is scale. According formed providing information to be used by all departments of the company effectively.

Problematic issues gravely affect the impartial and accurate analytical calculations, preparation and management decisions regarding determination of measures necessary to ensure the development level of economic security of domestic enterprises.

Determined that the urgent need for a modern information systems, software and target objects definition monitor is a priority at this historical stage of development of the Ukrainian economy.

Key words: economic security, monitoring, level of economic security, economic security management, information security, territorial conflicts, system security threats.

Постановка проблеми. Завершальний етап трансформації національної економіки, який супроводжується нестабільністю фінансових ринків та

посиленням міжнародної конкуренції за природні ресурси, ринки збуту, інтелектуальний потенціал і домінування на політичному олімпі, актуалізує важливість забезпечення високих темпів розвитку найменшої, але первинної і найбільш важливої одиниці економіки – підприємства. З однієї сторони – ефективне функціонування підприємництва – ключова умова зростання національної економіки та гарантування національної безпеки, а з іншої – на розвиток підприємства найбільш суттєвий вплив мають такі чинники, як нестабільна політична і соціально-економічна ситуація в країні, міжнаціональні, регіональні, територіальні конфлікти, недосконалість законодавства, криміналізація суспільства, шахрайство, корупція та інші, тобто – зовнішні чинники, які формуються на вищому – макроекономічному рівні управління. Все це різко загострює проблему забезпечення економічної безпеки підприємств, як універсальної категорії, що в наслідок існуючого взаємозв'язку відображає захищеність суб'єктів соціально-економічних відношень на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином.

Матеріали і методи. Економічна безпека підприємства – це стан захищеності підприємства від негативних впливів зовнішнього та внутрішнього середовища, а також спроможність швидко усунути різноманітні загрози та/або пристосуватися до існуючих умов, що не позначаються негативно на його діяльності. Форми прояву загроз для економічної безпеки мають різний характер на макро- й мікрорівнях ієрархії управління економікою і є складною динамічною системою, яка визначає необхідність моніторингу інтенсивності їх впливу.

Необхідно визнати, що більшість вітчизняних підприємств характеризуються низькою конкурентоспроможністю, що спричинено моральним і фізичним зносом устаткування, застосуванням застарілих технологій виробництва, орієнтацією на добування та первинну обробку природних ресурсів та використанням низько кваліфікованої робочої сили.

Розробці питань щодо підтримки достатнього рівня економічної безпеки підприємства багато уваги приділяють вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: Л. Абалкін, В.Алькема, О. Ареф'єва, О. Барановський, О. Білорус, З. Варналій, О. Власюк, В. Воротін, Т. Васильців, В. Горбулін, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, О. Захаров, Г.Козаченко, О. Ляшенко, В. Мунтіян, Є. Олейніков, В. Ортинський, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, Н. Реверчук, В. Тамбовцев, М. Флейчук, В. Франчук, В. Шликов, О. Шляйфер та інші.

Відаючи належне науковій та практичній значущості праць названих учених, слід зазначити, що у вітчизняній літературі та на практиці господарювання підприємств досі недостатньо досліджені важливі питання забезпечення їх економічної безпеки, зокрема не визначено параметри системи економічної безпеки підприємства.

Мета статті. Визначити основні параметри системи економічної безпеки підприємства з метою дослідження причин зниження підприємницької

активності і зростання кількості кримінальних посягань на підприємців, тобто так званого «рейдерства», корупційних та дискримінаційних дій.

Результати дослідження. Форми прояву загроз для економічної безпеки мають різний характер на макро- й мікрорівнях ієрархії управління економікою і є складною динамічною системою, яка визначає необхідність моніторингу інтенсивності їх впливу.

Необхідно визнати, що більшість вітчизняних підприємств характеризуються низькою конкурентоспроможністю, що спричинено моральним і фізичним зносом устаткування, застосуванням застарілих технологій виробництва, орієнтацією на добування та первинну обробку природних ресурсів та використанням низько кваліфікованої робочої сили.

Поруч із незадовільними результатами діяльності та загальним зниженням підприємницької активності має місце і зростання кількості кримінальних посягань на підприємців, тобто так званого «рейдерства», корупційних та дискримінаційних дій.

Охарактеризовані вище аспекти є результатами реалізації як внутрішніх, так і зовнішніх загроз, що чітко вказує на необхідність удосконалення процесу гарантування безпеки в масштабах кожного окремого підприємства, виходячи з того положення, що умови ведення бізнесу в подальшому будуть змінюватися ще суттєвіше. Історія менеджменту показує, що швидкість змін зовнішнього середовища безперервно зростає [1], а відтак сучасний менеджмент при неможливості функціонувати ізольовано на перше місце висуває проблеми адаптованості до змін зовнішнього середовища. Незважаючи на мінливість зовнішнього середовища, підприємство може протистояти його негативним змінам. Хоч проблема управління елементами зовнішнього середовища є надзвичайно складною але більшість вчених дотримуються схожої думки щодо реальності її вирішення [2]. Так, для управління невизначеністю навколишнього середовища можна скористатись трьома підходами, які передбачають:

- адаптацію до існуючих елементів навколишнього середовища;
- спробу сприятливо впливати на навколишнє середовище;
- прагнення змінити сферу діяльності в більш сприятливому напрямі, щоб позбутися загрозливих елементів навколишнього середовища.

Застосування того чи іншого підходу, що, безперечно, залежить від масштабів та можливостей певного підприємства як мінімум передбачає контроль за зміною середовища функціонування, розпізнавання моменту виникнення загроз та розроблення і реалізацію превентивних захисних дій, тобто формування основи для застосування адаптивного управління. Звідси виникає необхідність створення системи адаптивного управління рівнем економічної безпеки економічної системи, а в її складі — підсистеми моніторингу рівня економічної безпеки.

У вітчизняній й іноземній науковій літературі достатньо уваги приділено загальнотеоретичним питанням формування системи економічної безпеки на мікрорівні, але окремим з них потрібно приділити додаткову увагу

як базовим для досягнення поставленої мети наукового дослідження. Так, під ціллю системи економічної безпеки підприємства розуміють досягнення та збереження такого стану об'єкта економічної безпеки, за якого він протидіє внутрішнім та зовнішнім загрозам та має можливість стійко функціонувати і прогресивно розвиватися [3]. Досягнення цієї цілі можливе через визначення, попередження та нейтралізацію загроз, ліквідацію наслідків та розроблення й удосконалення превентивних заходів захисту [4].

При цьому основними завданнями, які має вирішувати система безпеки підприємства, повинні бути:

1) діагностика та аналіз рівня економічної безпеки, в тому числі виявлення, прогнозування та систематизація наслідків загроз для економічної безпеки підприємства;

2) розробка та реалізація заходів, рекомендацій з підвищення рівня економічної безпеки та оцінка їх ефективності;

3) безперервний моніторинг змін зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства та корегування заходів оперативного управління системою економічної безпеки підприємства [5].

4) визначення додаткових можливостей, які можуть суттєво вплинути на ефективність функціонування підприємства.

Таким чином ефективність функціонування, тобто можливість виконання поставлених цілей і досягнення мети системи економічної безпеки підприємства у найбільшій мірі залежить від організації інформаційного забезпечення, яке складає основу для прийняття будь-якого рішення, уможливує контроль за виконанням, передбачає корегування тактики і стратегії не лише для досягнення необхідного для розвитку рівня безпеки, але і отримання й використання додаткових конкурентних можливостей.

У відповідності до викладених вище аргументів та міркувань, метою даного дослідження є обґрунтування необхідності здійснення діагностики рівня економічної безпеки підприємства для його ефективного функціонування та формування методологічних засад моніторингу системи економічної безпеки підприємства шляхом:

1) обґрунтування важливості інформаційного забезпечення процесу гарантування економічної безпеки підприємства;

2) визначення місця та формування сукупності ключових завдань моніторингу системи економічної безпеки підприємства;

3) розроблення алгоритму реалізації моніторингу системи економічної безпеки підприємства.

Крім того, слід зазначити, що при вирішенні зазначених завдань є можливість і розв'язання проблем щодо проведення комплексних досліджень (як єдиного взаємозалежного комплексу), які є поза межами безпосередньої сфери економічної безпеки через оцінювання:

1) виробничих потужностей;

2) управлінських технологій, що використовуються на підприємстві;

3) можливостей оновлення і вдосконалення сукупності стратегій розвитку економічної системи.

У відповідності до логіки висловленого, роль моніторингу не може обмежуватися системою економічної безпеки, вона масштабніша, а сформоване інформаційне забезпечення повинно бути використано усіма підрозділами підприємства максимально ефективно.

Виконання поставлених завдань щодо формування методологічних засад реалізації моніторингу як ключового елемента системи економічної безпеки підприємства повинно передбачати:

по-перше, подальшу розробку та вдосконалення методичного, програмного та інформаційного забезпечення;

по-друге, розробку чіткого алгоритму (із визначенням об'єктів і суб'єктів, а також складу показників для контролювання) впровадження процедур моніторингу рівня економічної безпеки на мікрорівні.

Певними перепонами на шляху виконання поставлених завдань є фактична практика здійснення управління економічною безпекою, яка має місце на вітчизняних підприємствах, суть яких полягає у наступному:

- реальне використання у більшості випадків переважно реактивного підходу, тобто очікування зростання рівня небезпеки і вже в подальшому прийняття та реалізація рішень щодо ліквідації наслідків;

- обмеженість дослідження зовнішнього середовища лише групою конкурентів, залишаючи поза увагою інші суб'єкти економічних відносин;

- відсутність аналізу витрат на забезпечення економічної безпеки, в т.ч. на проведення моніторингу, та у відповідності до отриманих результатів удосконалення управління системою економічної безпеки;

- спрямування всієї системи економічної безпеки на роботу із загрозами та одночасне нехтування пошуку нових конкурентних переваг і можливостей;

- недосконалість законодавчої бази з даного питання, відсутність чіткого визначення прав і обов'язків підприємств і держави в цій сфері, що призводить до використання неправомірних заходів і байдужості держави або обмеженості її впливу.

Окрім зазначених вище проблем, є ще одна, яка безпосередньо стосується предмету нашого дослідження і є ключовою – якість інформаційного забезпечення.

Фактично сьогодні має місце певна суперечність, з однієї сторони інформація є найбільш необхідним та цінним ресурсом в умовах ринкової економіки для потреб управління, зокрема при ухваленні рішень, з іншої – на будь-яке підприємство надходить величезний обсяг інформації, більша частина якої є надмірною. При цьому великий обсяг інформації дуже важко формалізувати, кодувати, обробляти [6]. Керівник підприємства постійно стикається з надлишком або/та нестачею інформації, а що найсумніше – з потоком невірної, помилкової інформації, яка не сприяє підвищенню ефективності управління, а навпаки – утруднює.

Якщо зважити на те, що основне призначення моніторингу системи безпеки полягає в інформаційному забезпеченні процесу управління економічною безпекою, то якість, повнота та своєчасність інформації є пріоритетними, а відтак необхідним є дотримання певних критеріїв щодо формування інформаційного потоку, математичну інтерпретацію яких визначено нижче.

Перш ніж викласти власні напрацювання щодо реалізації моніторингу системи економічної безпеки підприємства, вважаємо за доцільне як вихідний момент обґрунтувати сутність та принципи визначення ключового параметру функціонування системи моніторингу рівня економічної безпеки підприємства, яким на нашу думку є коефіцієнт інформаційного забезпечення процесу управління економічною безпекою ($K_{ЗЕБП}$):

$$K_{ЗЕБП} = \frac{I_{наявн}}{I_{необх}},$$

де, $I_{наявн}$ – обсяг наявної вихідної інформації сформованої системою моніторингу економічної безпеки підприємства; $I_{необх}$ – обсяг інформації необхідної для потреб управління економічною безпекою підприємства.

Розглянемо варіанти значень, які може отримувати $K_{ЗЕБП}$.

Якщо $K_{ЗЕБП} < 1$, то система моніторингу не достатньо ефективно функціонує, тобто рішення приймаються за неповної, недостатньо якісної та достовірної інформації; чим нижче значення, тим вища невизначеність, а відтак зростає рівень ризику прийняття хибного рішення, результатом чого може стати виникнення загрози та зростання рівня небезпеки.

Якщо $K_{ЗЕБП} > 1$, то система моніторингу, знову ж таки працює неефективно, адже відповідальній особі надається зайва інформація, яка утруднює та гальмує процес прийняття рішення.

Оптимальний варіантом можна вважати, коли $K_{ЗЕБП} \approx 1$, досягнення чого можливе через виконання наступних умов:

$$K_{ЗЕБП} = \{K_{доступ}; K_{дос}; K_{повн}; K_{витр}\}$$

де, $K_{доступ}$ – доступність інформації;

$K_{дос}$ – достовірність отриманої інформації;

$K_{повн}$ – повнота отриманої інформації;

$K_{витр}$ – витрати на отримання інформації.

Канали інформації умовно можна поділити на:

- «без спеціальної організації надходження інформації», а це преса, телебачення, офіційні статистичні дані, які розміщені у відкритому доступі;
- «організовані», тобто які формуються та обслуговуються фахівцями системи економічної безпеки підприємства;

- «спеціалізовані», тобто які здійснюються фахівцями підрозділу конкурентної розвідки з використанням не завжди законних методів отримання інформації.

Беручи за основу класифікацію каналів інформації охарактеризуємо різноманітність отримуваної інформації.

Якщо взяти за основу $K_{\text{доступ}} \rightarrow \max$, то за рівнем доступності усі джерела інформації можна умовно поділити на три групи:

- вільна (загальнодоступна) для доступу інформація, отримання якої не потребує жодних додаткових витрат;
- частково обмежена в доступі, яка потребує проведення додаткових аналітичних розрахунків, або оплати послуг сторонніх організацій;
- закрита інформація, отримання якої передбачає не завжди законні дії і/або потребує значних витрат.

Оскільки для формування базової інформації для прийняття рішення доцільно використовувати усі канали інформації, то нормальним (усередненим) можна вважати наступне співвідношення: (60%; 30%; 10%).

$K_{\text{дос}} \rightarrow \max$. Інформацію за рівнем достовірності можна класифікувати наступним чином:

- достовірна, яка у повній мірі відображає реальний стан певного явища, чи динаміку процесу;
- частково достовірна, тобто яка поруч із достовірною інформацією містить і помилкову, дезінформацію, або зайву, яка не у повній мірі стосується об'єкта дослідження;
- недостовірна інформація, яка не відповідає реальному стану справ, є продуктом контррозвідки конкурентів, отримана із ненадійних джерел інформації тощо.

Випадки, коли уся інформація, яка надходить на підприємство є абсолютно достовірною – одиничні. У більшості, враховуючи різноманітність каналів та джерел надходження даних, високу невизначеність, інформація є неоднорідною, нормальним можна вважати наступне співвідношення: (15%; 35%; 50%).

$K_{\text{повн}} \rightarrow \max$. Інформацію за відповідністю до об'єкта дослідження можна класифікувати на групи:

- повна, тобто яка всесторонньо характеризує явище чи процес, відображає усі ключові характеристики та параметри;
- часткова, тобто яка опосередковано відноситься до об'єкта дослідження і може бути використана як додаткова, але не базова;
- стороння, яка не відноситься до об'єкта дослідження, надходить по певному інформаційному каналі, збільшує інформаційний потік, але не несе ніякої користі.

Для цього компонентам нормальним є співвідношення: (15%; 40%; 40%).

$K_{витр} \rightarrow \min$. Із врахуванням витрат на отримання інформації, її можна ранжувати на групи:

- безкоштовна, яка надходить по відкритих каналах інформації, тобто телебачення, преса, Інтернет і т.д.;
- інформація, отримання якої потребує організації інформаційного каналу, залучення фахівців, розробки певного програмного забезпечення, певних матеріальних, фінансових та трудових затрат;
- інформація, яка є комерційною таємницею, або ж така, що має стратегічне значення для розвитку ринку, окремого сегменту чи виду діяльності, отримання якої є неможливо через відкриті канали інформації і потребує суттєвих фінансових витрат.

Для цих компонентів нормальним є співвідношення: (10%; 30%; 60%).

$$\begin{cases} K_{зЕБП} \rightarrow 1; \\ I_{наявн} \approx I_{необх}; \\ K_{доступ} \rightarrow \max; \\ K_{дос} \rightarrow \max; \\ K_{повн} \rightarrow \max; \\ K_{витр} \rightarrow \min; \end{cases}$$

Завдання:

1. Пошук оптимального варіанту для виконання нерівності $K_{доступ} + K_{дос} + K_{повн} \succ K_{витр}$.
2. Якщо сума витрат є визначеною, то як досягти $K_{доступ} + K_{дос} + K_{повн} \rightarrow \max$.

Особа, що відповідає за моніторинг системи економічної безпеки підприємства (у нашому випадку – керівник служби безпеки чи відповідальна особа), повинна дотримуватись таких правил:

- чітко визначати корисну і цінну інформацію, необхідну для розробки стратегії забезпечення економічної безпеки підприємства та здійснення тактичного управління й оперативної реалізації;
- зайва й помилкова інформація повинна вилучатися для оптимізації величини інформаційного потоку;
- відсутня інформація для ухвалення рішення повинна оперативно поповнюватися.

Висновок. Зазначені проблемні питання вагомо впливають на об'єктивність оцінок і точність аналітичних розрахунків, підготовку й прийняття управлінських рішень щодо визначення складу заходів для забезпечення необхідного для розвитку рівня економічної безпеки вітчизняних підприємств. Тому і виникає невідкладна потреба як у створенні сучасних інформаційних систем та цільового програмного забезпечення (які дозволять здійснити моніторинг і прогностичну оцінку, підготувати результуючу

інформацію з урахуванням особливостей сучасних процесів вироблення і нагромадження потенціалу виробничих економічних систем для досягнення високого рівня економічної безпеки), так і визначення об'єктів моніторингу, що є пріоритетним на даному історичному етапі розвитку української економіки.

Література

1. Ансофф И. Стратегическое управление / И.Ансофф. – М.: Экономика, 1989.
2. Завадський Й.С. Менеджмент: Management. Т.1. Вид. 2-е. / Й.С. Завадський. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1998. – С. 542.
3. Бабанова Ю.В. Теоретико-методологические основы экономической безопасности хозяйствующих субъектов: Дис...канд.экон.наук: 08.00.01. / Ю.В. Бабанова. – Челябинск, 2004. – 198 с.
4. Будович Л.С. Управление предприятием на основе совершенствования системы экономической безопасности: Дис... канд. экон. наук: 08.00.05./ Л.С. Будович. – М., 2007. – 212 с.
5. Нагорная И.И. Экономическая безопасность предприятия как фактор его конкурентоспособности / И.И. Нагорная // Экономические инновации. Выпуск 23: Сб. научн. труд. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2005. – С. 56-63.

Рецензент – д.е.н., професор Шувальський М.Г.